

Handläggare
Jennie Spetz

Kulturdepartementet

Remissvar på slutbetänkandet *Som om vi aldrig funnits* – *exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner* *och lantalaiset*, SOU 2023:68

Remissvarets inriktning och omfattning

Institutet för språk och folkminnen (Isof) lämnar härmed synpunkter på slutbetänkandet *Som om vi aldrig funnits – exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*, SOU 2023:68.

Synpunkterna berör i huvudsak de förslag som är inriktade mot språk och språklig revitalisering, men några kommentarer rör även andra sakfrågor. Myndighetens synpunkter berör enbart det kapitel i betänkandet som innehåller förslagen till regeringen (kap. 14). De förslag som inte kommenteras ligger utanför Isofs expertområde eller så har myndigheten inga synpunkter på dem.

Isof ställer sig positiv till de allra flesta förslag, men har synpunkter på särskilda delar av förslagens skrivningar. Dessa specificeras nedan.

14.1 Insatser för en ansvarstagande upprättelse- och försoningsprocess

Insatser för en fortsatt försoningsprocess

Förslag: Regeringen bör utan dröjsmål och i nära samarbete med minoriteten utarbeta en handlingsplan för genomförandet av förslag till fortsatta insatser som kan bidra till upprättelse och försoning.

Isofs synpunkt:

Isof stödjer förslaget. I arbetet med den fortsatta försoningsprocessen vill Isof dock särskilt lyfta fram betydelsen av att samrådet ges tillräckligt med tid och genomförs med så hög grad av inkludering som möjligt i alla delar, inklusive formerna för en eventuell ursäkt. Med

det menas att samrådet inte bör begränsa sig till dem inom minoriteten som är engagerade i organisationer eller till dem som identifierar sig som tornedalingar, kväner eller lantalaiset, utan bör inkludera alla som tillhör minoriteten.

14.6.2. Ett erkännande av kväner och lantalaiset som en del av den nationella minoriteten tornedalingar

Bedömning: Under kommissionens arbete har det framkommit att de som identifierar sig som kväner och lantalaiset upplever att de exkluderas genom att minoriteten benämns tornedalingar. Erkännandet av endast tornedalingar som nationell minoritet osynliggör kväner och lantalaiset som en del av minoriteten.

Förslag: I syfte att synliggöra och inkludera hela minoriteten bör regeringen erkänna samtliga tre grupper som en nationell minoritet, dvs. förutom tornedalingar även kväner och lantalaiset.

Isofs synpunkt

Isof stödjer förslaget. Myndigheten vill dock peka på vikten av att behålla ett inkluderande synsätt till ytterligare benämningar. Förslagets intentioner är goda eftersom de syftar till att vidga benämningarna för minoriteten och därmed inkludera och synliggöra dem inom minoriteten som identifierar sig som kväner eller lantalaiset. Detta innebär dock inte att alla som räknar sig till minoriteten därmed kommer att känna sig inkluderade. Risken med att skapa en lista med benämningar för minoriteten är att det kan skapa ett intryck av att benämningsfrågan i och med inkluderingen av kväner och lantalaiset är komplett, och att skarpare gränser upprättas mellan de som ingår i en sådan lista och de som inte gör det. Det existerar inget heltäckande begrepp för alla som tillhör minoriteten och den omständigheten kommer inte att förändras även om utredningens förslag realiserar. Det är därför viktigt att benämningen tornedalingar, kväner och lantalaiset betraktas som ett paraplybegrepp för den som tillhör minoriteten.

14.6.9 Översättning av kommissionens slutbetänkande

Bedömning: En översättning av kommissionens slutbetänkande är en del i att synliggöra, främja och stärka meänkieli. Det kan ses som en symbolisk men viktig del i regeringens insats att reparera den skada som staten åsamkat minoriteten genom att förbjuda och skambelägga språket.

Förslag: Regeringen bör se till att kommissionens slutbetänkande översätts till meänkieli.

Isofs synpunkt:

Isof stödjer förslaget. Isof menar att förslaget om att låta översätta kommissionens slutbetänkande är bra av flera skäl. Det har ett symboliskt värde, men det kan också få goda effekter för utvecklingen och spridningen av terminologi på meänkieli. Ytterligare en aspekt är att texten kan ingå i en framtida textkorpus på meänkieli som kan utgöra grunden för utvecklingen av språkteknologiska hjälpmedel samt för framtida arbete med att ta fram officiella texter på språket. Med tanke på betänkandets omfattning och komplexitet, både i förhållande till innehåll och terminologi, borde arbetet med att översätta texter dock ges till en grupp översättare istället för en ensam översättare.

Fördelen med att uppdraget ges till en grupp personer som tillsammans arbetar med översättningen är att det skulle möjliggöra diskussioner i samband med olika bedömningar som uppkommer i översättningsarbetet. Detta skulle i sin tur öka chansen att översättningen speglade språkbruket hos en större del av minoriteten och minska risken för missnöje i förhållande till den färdiga översättningen. Ett uppdrag som delades på flera översättare skulle också kunna utgöra en bra kontaktyta för översättare i meänkieli eftersom dessa är få och ofta arbetar ensamma. Utifrån sin språkvårdskompetens skulle Isof skulle kunna utgöra ett stöd i ett sådant översättningsarbete.

14.6.10 Representation i Ortnamnsrådet

Bedömning: Ortnamn på meänkieli är en viktig del i att främja minoritetsspråket och ett led i att synliggöra minoritetens historiska närvaro i området.

Förslag: Regeringen bör ändra förordningen (2009:946) med instruktion för Lantmäteriet i syfte att ge minoriteten representation i Lantmäteriets ortnamnsråd.

Isofs synpunkt

Isof stödjer förslaget. Mot bakgrund av att meänkieli är ett territoriellt minoritetsspråk och i hänsynsparagrafen God ortnamnsred (1 kap. 4 § kulturmiljölagen, 1988:950, ändrad 2013:548) har samma status som svenska, samiska och finska anser myndigheten att de meänkielitalande bör få representation i Ortnamnsrådet. Representanten bör utses i samråd med minoriteten.

För att ge en bakgrund till frågan, samt ge en kommentar till det som kommissionen skriver om att minoriteten saknar inflytande i de frågor om ortnamnsred som diskuteras i rådet (s.623), kan nämnas att även om ingen organisation som representerar meänkieli är medlem i Ortnamnsrådet så har frågor som berör ortnamn på meänkieli förts fram och diskuterats i rådet. Ortnamnsrådets verksamhet, liksom verksamheten vid alla de myndigheter som ingår i rådet, styrs av paragrafen God ortnamnsred, och samtliga arbetar för att namn på nationella minoritetsspråk ska användas i kartredovisning och vid skyltning. Lantmäteriet ansvarar för kartredovisningen av ortnamn, där ortnamn på meänkieli ska beaktas. Isof är remissinstans till Lantmäteriet och vid myndigheten finns en

finsk-ugrisk forskningsarkivarie med uppgift att aktivt arbeta med rådgivning i frågor som rör ortnamn på de territoriella minoriteternas språk samt med att förtäta namnredovisningen av ortnamn (och därmed öka antalet ortnamn) på såväl meänkieli som samiska på de officiella kartorna.

Ett annat påpekande är att även Sveriges Hembygdsförbund numera är medlem i Ortnamnsrådet (s.622).

14.8.1 Permanenta pågående insatser för språket

Bedömning: Det behövs ett långsiktigt arbete i syfte att bevara och främja de nationella minoritetsspråken.

Förslag: Regeringens pågående insatser i syfte att bevara och främja de nationella minoritetsspråken behöver fortsätta långsiktigt och finansieras med permanenta medel i statens budget.

Isofs synpunkt

Isof stödjer förslaget. Som Isof påpekade i delrapporteringen av språkcentrums verksamhet (Ku 2021/02483, dnr. 14–21/1939) gör myndigheten bedömningen att det finns ett stort behov av verksamheten vid språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romska, och att myndigheten därför bör få ett fortsatt uppdrag att bedriva språkcentrum. Placeringen vid Isof ger goda möjligheter till synergieffekter i förhållande till arbetet med språkvård, terminologi och språkteknologi samt samarbete med forskare inom området språklig revitalisering. Om uppdraget permanenteras skulle det skapa långsiktighet och kontinuitet att arbeta vidare utifrån det förtroende och de förväntningar som Isof bedömer finns hos de nationella minoriteterna. Uppdraget bör även fortsättningsvis vara öppet formulerat för att kunna anpassas till de olika förutsättningar som råder för de olika språken och minoriteterna. Det huvudsakliga uppdraget bör dock även fortsättningsvis vara att stödja språkbärare att få tillgång till sitt nationella minoritetsspråk liksom att stödja organisationer, föreningar och andra aktörer som arbetar med revitalisering. En utvärdering av verksamhetens första tre år genomförs på myndigheten under 2024.

En viktig del av revitaliseringsarbetet på språkcentrum utförs således inte bara av språkfrämjare, utan också av språkvårdare, terminologer och språkteknologer. Digital tillgänglighet på meänkieli, liksom på övriga nationella minoritetsspråk, är grundläggande för revitaliseringen. För att skapa den grundläggande infrastruktur som revitaliseringsarbetet kräver, behövs insatser. I samarbete med universitetet i Tromsø, Norge, genomför Isof för närvarande ett arbete med att ta fram språkmodeller för meänkieli och romska som ska utgöra grund för övrig språkteknologisk infrastruktur. För meänkielis del kräver detta arbete språkteknologer och datalingvister som också har kunskap om att analysera lingvistiska fenomen och kan språkets (meänkielis) grammatik.

Sammanfattningsvis är det alltså viktigt att det i myndighetens revitaliseringsuppdrag finns utrymme att bedriva arbete inom alla de delar som krävs för att revitalisera ett språk. Detta innebär att staten tar ansvar för att finansiera språkvård, terminologi och språkteknologi för att meänkieli, liksom övriga nationella minoritetsspråk, ska kunna leva och utvecklas i framtiden.

14.8.3 Utvecklade möjligheter att lära sig meänkieli i vuxen ålder

Bedömning: Det finns ett stort behov av flera möjligheter att lära sig meänkieli, särskilt för personer i vuxen ålder.

Förslag: Regeringens bör utreda hur statsbidrag för bl.a. alfabetiseringskurs i meänkieli kan genomföras.

Isofs synpunkt

Isof stödjer förslaget. Mot bakgrund av att myndigheten i sina samråd med minoriteten uppfattat att det finns en stor efterfrågan på kurser på olika nivåer, vill myndigheten dock peka på betydelsen av ett brett kursutbud. Kurserna bör alltså inte utformas så smalt att de enbart fångar upp kursdeltagare som helt saknar läs- och skrivkunskaper på meänkieli utan också dem som redan talar och/eller skriver på meänkieli men som vill förbättra sina kunskaper. Att förbättra möjligheterna även för dem som inte har möjlighet att gå en universitetskurs utan som vill gå en kortare språkkurs, är ett viktigt steg mot att skapa en sammanhängande utbildningskedja. Detta är ett av målen i regeringens handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken från 2022.

14.9.1 Gränsöverskridande samarbete för att främja språk och kultur

Bedömning: Det nordiska samarbetet kan fungera som en stärkande kraft i att främja minoritetens språk och kultur.

Förslag: Regeringens bör ta initiativ till en dialog med Norge och Finland om hur samarbetet kan utformas i syfte att stärka rätten till utbildning i och på minoritetsspråket samt i syfte att synliggöra minoritetens språk och kultur.

Isof synpunkt

Isof stödjer förslaget. Myndigheten vill dock lyfta fram några aspekter som är viktiga att tänka på i arbetet med att främja gränsöverskridande samarbete framöver. I kommissionens förslag, som det är formulerat i vissa delar, skulle man kunna få uppfattningen att de språk som talas i Finland, Norge och Sverige är samma språk med olika benämningar, vilket inte är fallet. Att det handlar om olika språk innebär att det i många fall inte går att importera läromedel eller annat material från de övriga länderna för att direkt användas i Sverige. Det samarbete som är möjligt, och samtidigt värdefullt, är

snarare samverkan kring metoder och processer. Att inriktningen på den nordiska samverkan först och främst är möjligt utifrån denna inriktning skulle ha behövt förtydligas av kommissionen, men är framförallt viktigt att tänka på vid utformandet av kommande förslag till gränsöverskridande samarbete.

En annan aspekt som är betydelsefull vid utformandet av nya eventuella uppdrag med inriktning på gränsöverskridande samarbete är behovet av fortsatt finansiering för pågående samnordiska projekt där meänkieli inkluderas. Ett exempel på sådant projekt är arbetet med att ta fram språkteknologiska basresurser för meänkieli och romska som Isof genomför med universitetet i Tromsø, och som närmare beskrivits under 14.8.1.

Enskilda påpekanden i texten

14.5 Mekanism för genomförande och uppföljning av förslagen

14.6.1 Ökat inflytande och ökad egenmakt

Isofs synpunkt

Isof stödjer de förslag som handlar om genomförandet av en fortsatt process för upprättelse och att ge minoriteten ökat inflytande och egenmakt i ett sådant arbete. Isof vill dock uppmärksamma att det på två ställen i dessa avsnitt anges att minoriteten har ett lågt förtroende för myndigheter: ”minoriteten har generellt ett lågt förtroende för staten och dess myndigheter” (s.604), samt ”den upplevda bristen på inflytande och egenmakt innebär att minoriteten har ett lågt förtroende för statliga myndigheter” (s.608). En sådan beskrivning kan av många inom minoriteten upplevas som alltför kategorisk. Den stämmer för en del av dem som tillhör minoriteten, men det finns inte fog för att beskriva en sådan inställningen hos minoriteten som helhet, särskilt inte i förhållande till dagens situation. Utifrån perspektivet att avsnittet innehåller förslag som ska bygga upp förtroendet bland dem som utsatts för assimilering från statens sida, är skrivningen förståelig. Isof vill dock peka på att det finns en risk med att upprepa en alltför generaliserad föreställning om minoriteten eftersom den riskerar att upprepas i efterföljande skrivningar vilket i sin tur skulle kunna skapa låga förväntningar på en fortsatt relation mellan statliga myndigheter och minoriteten.